

Forsvar for den frie leg

Skrevet af cand. mag. Anna Fasting.

Medforfattere på baggrund af pædagogisk-faglige interviews: forretningsudvalget for Sammenslutningen af Rudolf Steiner børnehaver og vuggestuer i Danmark, v. Rikke Rosengren, Helle Heckmann og Merete Malmberg

Fy for den frie leg!

Er den frie leg i fare for det lille barn i de danske daginstitutioner? Som deltagere i debatter og observatører af de politiske vinde i dagens samfund og den offentlige samtale, må vi med bekymring konstatere, at dette netop virker til at være tilfældet. Børnehaverne er i dag med de nye læreplaner underlagt et tydeligt krav om at gøre børnehavebørn skoleparate. Der er i daginstitutionerne kommet et øget fokus på værkstedslæring, styrede aktiviteter og præ-skoletræning for de små børn.

”Vi skal Væk fra den frie leg”. Ordene kommer fra Undervisningsminister Christine Antorini i april måned 2012.¹ Udtalelsen kommer på baggrund af en ny afhandling der viser, at alt for mange vuggestuebørn er overladt til sig selv i de mange institutionstimer, og at mange børn ofte mødes af ligegyldighed og afvisning af pædagogerne, samt at konflikter mellem børn ikke ofte nok ses og håndteres pædagogisk. Antorini sætter den frie leg på anklagebænken som decideret manglende pædagogisk praksis, og legen problematiseres som de stærke børns mulighed for at tryne de mindre stærke børn. Med læreplanen i ryggen, og med dette syn på den frie leg, er det næste trin oplagt: vi skal sørge for, at pædagogerne er ’på’ og omkring børnene konstant, at de ikke overlades til sig selv, og at leg endelig ikke må være fri, men skal være voksenstyret, så vi er sikret, at legen omdannes til brugbar læring. Samtidig sikrer vi os, at pædagogerne *laver* noget, samt at de svagere børn beskyttes mod lømlerne, der slår med skovle i sandkassen.

Styr på børnenes leg & læring

Voksenstyrede læringsaktiviteter vinder netop nu frem som pædagogisk praksis *per se*. De styrede aktiviteter skal ikke kun bevise, at pædagogerne rent faktisk laver noget – de skal styrke barnets intellekt. Overalt i Danmarks vuggestuer og børnehaver indføres der nye læringsaktiviteter, der skal klargøre barnet til skolelivets teoretiske krav. I Gentofte kommune har en børnehave taget Antorinis opråb til sig ved at indføre voksenstyrede aktiviteter hele dagen i små grupper. Børnene skifter aktiviteter løbende, så de på en dag måske både når at male, at lave med ler, at øve rytmik, at øve tællelege, ordlege, planlagte udeaktiviteter, osv.

Gentofte Børnehave løser kravet om fokus på den sproglige udvikling gennem metoden *dialogisk læsning*, hvilket betyder, at barnet f.eks. stilles spørgsmål undervejs i fortællingen, og på den måde indgår som medskaber af den fortalte historie. I børnehavens læreplan for 2012 begrundes dette:

¹ TV2: 29.04 2012

"Ved at engagere barnet sprogligt under læsningen og gøre barnet aktivt i egen læring, bliver barnet udfordret mere intellektuelt, hvilket resulterer i bedre sprogfærdigheder samtidig med, at metoden stimulerer barnets abstrakte tænkning."

Digitaliserede børnehjerner

Endnu et tiltag er, at flere og flere vuggestuer og børnehaver får nye elektroniske læringsredskaber; I-pads, som børnene kan 'lege og lære' med. Odder kommune er den første kommune i Europa, der har givet I-pads til samtlige skolebørn i kommunen. Nu er der samme tiltag på vej til de 3-6-årige børn i Odder Kommune. Børnehaveleder Annette Dam Andersen begrundet købet af I-pads således: *"Nogle børn vil kende en iPad derhjemme fra, men der er endnu flere, der ikke kender den, og ved at lade dem arbejde med iPads i børnehaven, får alle kendskab til denne form for kommunikationsmiddel, så de er forberedte, når de kommer i skole."*

Odense Kommune er også *first movers* på digitaliseringsbølgen. Børne og ungerådsformand i Odense Kommune (SF) begrundet købet af 500 I-pads i 2011 til samtlige vuggestuer og børnehaver således: *"Ved at sørge for iPads allerede i børnehaverne så kan vi sikre it-baseret læring til de alleryngste børn. Det ligger også helt i tråd med vores nye it-strategi, hvor vi har besluttet, at it skal fylde mere i børnenes læring."*² Den luftige begrundelse for dette betydelige pædagogiske valg er, at børn i såvel daginstitutioner som skoler har en meget større erfaring med tablets, telefoner og computere, end daginstitutioner og skoler udnytter nu; altså med andre ord, at it læring er godt for børn, fordi de har så meget it i forvejen derhjemme.

Børnehaven Mariehønen i Vejle, har som et eksperiment fået udlånt en iPad til børnene i en længere periode, for at observere, hvordan den bruges af børnene. Begejstringen for det nye værktøj er tydelig hos personalet. I deres evaluering af projektet skriver børnehaven:

*"Vores erfaring med børns læring i forbindelse med brugen af iPad er, at børnene oplever at tal, bogstaver, former og farver bliver spændende på en helt ny måde, da spillene pirrer dem til at løse opgaven rigtigt for at kunne komme videre til næste niveau og sværhedsgrad."*³

Eksemplerne er mange, og begejstringen synes stor og udelt blandt mange politikere og pædagoger. De kritiske røster, der blander sig i debatten, synes enten ofte lidt svage, eller også får de meget lidt spalteplass i de artikler, der fortæller om de nye tiltag rundt om i kommunerne. *Karsten Froberg*, der forsker i børns sundhed på Syddansk Universitet, er en af disse moderat kritiske røster: *"Jeg er ikke imod I-pads. Jeg er blot bekymret for, om de erstatter fysisk aktivitet. Den fysiske aktivitet er vigtig for børnene, deres udvikling og*

² Ritzau

³ : www.e-ledelse.net 30-05-13

deres motorik, og det er ikke godt, hvis de allermindste sætter sig med en Ipad i stedet for at komme ud at lege og røre sig".⁴ Frobergs kritik retter sig altså ikke mod selve det at indføre Ipads til læring, men blot det, at det ikke må tage for meget tid af den vigtige fysiske aktivitet.

Oftentimes får argumenter som: at ruste sig til den elektroniske fremtid, at øge digitaliseringen, at forberede de små børn på skolelivet gennem teoretisk og abstrakt tænkning– nærmest ingen modstand; det virker snarere, som om, at det i den offentlige samtale er blevet en etableret sandhed, at relevant læring for et børnehavebarn er tal, bogstaver, og at nå til 'næste sværhedsgrad' i den strategiske tænkning, jf. citatet fra Børnehaven Mariehønen.

Vil vi have store hoveder på de små kroppe?

Fra et voksent synspunkt kan al den intellektuelle forberedelse måske virke ganske fornuftigt og godt; børnene laver noget nu; de lærer noget; så de, når de kommer til 0. klasse, allerede er vant til at holde fokus i længere tid, at tænke kritisk og selvstændigt, at tage imod længere, kollektive beskeder, at samarbejde i grupper igangsat af de voksne, at tilegne sig ny teoretisk viden og at række fingeren op og svare på spørgsmål.

Men set fra et helt andet pædagogisk synspunkt, som forfatterne af denne artikel repræsenterer, gennem en kombination af akademisk indsigt samt en stor, pædagogisk-faglig erfaring, prøver man desværre derved at presse al for megen og *forkert* læring ind i det lille barn, alt for forhastet, og med de forkerte metoder.

En øgning af kvantiteten af voksenstyrede aktiviteter gavner *ikke* det lille barns udvikling, hverken følelsesmæssigt, menneskeligt eller intellektuelt. Vores påstand er tværtimod, at den form for læring, der ensidigt fokuserer på klar-til-skole læring er skudt forbi målet. I vores optik er det ikke læring på barnets egne præmisser, men i stedet på præmisser genereret og forstået af voksne med en samfundsøkonomisk bevæggrund skabt i krisetider, og desværre uden en egentlig viden om barnets grundæggende udviklings- og læringsbehov.

Der tales i dag vidt og bredt om børns øgede stress; på Hvidovre Hospital har man specialiseret sig i tage imod børn med fysiske og følelsesmæssige stresssymptomer. Dette kunne der skrives meget mere om, men i denne forbindelse vil vi bare pointere, at vi bestemt ikke mener, at det gavner børn at øge den travlhed, som mange børn oplever i dag. Vi mener desuden, at det lille barn ikke har behov for teoretisk og intellektuel stimulans i førskolealderen, og vores klare faglige holdning er, at det netop *ikke* gavner det lille barn; at påstå, at det er sundt, at det lille barn øger evnen til abstrakt tænkning, som Gentofte Børnehave fremhævede i deres læreplan, virker på os nærmest ugennemtænkt.

⁴ Ritzau

Vi hævder - sammen med hjerneforskningen - at børn har et langt mere fundamentalt behov for kropslige kompetencer, og en udviklet kropsligt funderet vilje, end for at tænke abstrakt. Dette behov udleveres bedst i praktiske, kropsligt funderede handlinger, der træner barnet i at håndtere livet, samt ikke mindst i den frie, ubesværede leg med kroppen som oplever og aktiv skaber. Derfor mener vi også, at vi som samfund skal passe meget på, at vi med udfasningen af den frie leg og indførelsen af den abstrakte og teknologiske læring ikke ender med børn med små kroppe, og med alt for store hoveder.

Selvfølgelig skal vores børn blive klar til skolelivet og senere hen til voksenlivet. Men vores holdning og mangeårige samlede erfaring er, at det lille barn skal lære at *gribe* livet først, før det kan *be-* gribe det. Vi ser en temmelig stor risiko ved, at man i stadig stigende grad mener, at læring bedst foregår i hovedet, og at man derved helt glemmer kroppen. I Rudolf Steiner børnehaver lægger man vægt på, at det er kroppen der skal næres i de første syv år, og ikke det mentale. Til gengæld mener vi, at dette er forudsætningen for senere at kunne gribe det intellektuelle.

Hvad kroppen ved, ved hovedet også!

Det lille barn oplever og forstår verden kropsligt via dets sanser. Menneskets mest basale sans, den taktil-kinæstetiske sans, er følesansen og muskel- led sansen, og den er afgørende for barnets videre hjernemæssige udvikling.

Den taktil-kinæstetiske sans giver os besked om det vi mærker, om hvordan vores krop er placeret, og hvad vi laver med kroppen. Bearbejdningen af beskederne fra den taktil-kinæstetiske sans er af afgørende betydning for barnets udvikling, og er den eneste sans, der sætter os i umiddelbar kontakt med virkeligheden. Det er afgørende for mennesket, at det kan mærke og registrere sin egen position i forhold til de fysiske omgivelser og andre mennesker. Og det er afgørende, at vi kan mærke, hvad vi har i hænderne, at det danner fysisk mening for os, og at vi får ideer til, hvad vi skal gøre med den aktuelle ting.

I praksis betyder det, at man let kan hjælpe barnet i sin naturlige udvikling ved at lade det træne naturlige hverdagsaktiviteter i barnets eget tempo. Med ro og bevidst opmærksomhed, og uden så mange forklarende ord, kan den voksne lære det lille 1-2 årige barn at tage sit tøj af og på selv, at holde rigtigt på en ske, en kniv, at prøve at skrælle en frugt, at blive i stand til at skære grøntsager, at tage sin ble af selv, osv. osv. For det lidt større børnehavebarn er det vigtig læring for barnet at balancere, klatre i træer, stable brænde, hjælpe med at lave mad, vaske op, tørre af, lægge tøj sammen og på plads, rive blade, skovle dem op og køre dem til kompost med trillebør, skure gulv - og mange andre naturlige arbejdsaktiviteter, som livet er så fuldt af. Gennem sådanne direkte meningsgivende aktiviteter får barnet mulighed for at lagre meningsgivende og brugbar erfaring, (taktil kinæstetisk erfaring) som det kan hente frem og bruge i sin videre udvikling, når det næste gang skal løse et problem/opgave.⁵ Den kropslige læring er derfor helt fundamental for al senere læring. Hjerneforsker Kjeld Fredens pointerer, at bevægelse og

⁵ www.aarhus.inst.dk 30-05-13

handling er så fundamental for børn, at man kan sige, at børn tænker med kroppen.⁶ Tina S. Blenstrup skriver i sin artikel "Bevægelse er fundamental for børn" fra 1. juni 2003 i DCUM, at:

"Voksne ville sige: "Hvad man ikke har i hovedet, må man have i benene". Børn ville omvendt sige, at "hvad man har i benene, det har man også i hovedet". Den sidste formulering er den mest korrekte. For netop de erfaringer, barnet gør med sin krop, er grundlaget for udviklingen af såvel personlighed som intellekt".

Det at sidde kropsligt -passivt og lære tabeller, alfabetet og øve strategisk tænkning i diverse spil på en iPad er derimod en direkte modarbejdelse af den sansemæssige læring. På iPad'en behøves næsten ingen bevægelser, før man opnår en kæmpe effekt; blot et enkelt tryk eller glid med fingeren kan udløse en hel række af fantastiske, visuelle hændelser. I bedste fald lærer barnet intet brugbart. I værste fald forvirres sanserne; der giver sansemotorisk ingen mening, at man opnår store effekter ved en minimail indsats med blot en enkelt finger. Hvad gør dette ved viljeskræfterne hos et barn, der ikke gider tage sin jakke på eller at gå selv? Et større barn, der ikke gider hjælpe til derhjemme eller lave sine hjemmeopgaver? Viljen og motivationen til at handle sidder simpelthen i den kropslige læring, og det lille barn skal øve dette i ro og mag - hver dag.

Hvorfor den frie leg?

Vores hovedformål med denne artikel er som bekendt at slå et slag for den frie leg. Vores faglige holdning og samlede erfaring fortæller os således, at den frie leg er en grundlæggende og primær forudsætning for sund læring og udvikling hos det lille barn. Faren i dag er, at vi voksne mister betydningen af legen af syne. Hvis vi hele tiden tænker i førskole-læring, kan vi komme til at misse det helt fundamentalt sande i, at legen i sig selv er læring.

Man skal jo *selv*, når man leger. *Selv* finde på og *selv* skabe, *selv* udleve, *selv* bruge sin krop, *selv* indgå i det sociale rum, der er tilstede for en. Det større barn i børnehaven kan godt begynde at kede sig i de lege, som det legede med begejstring og indlevelse, da det var fire og fem; men dette er netop en væsentlig læring; hvis vi kapitulerer ved hele tiden at sætte barnet i gang, overkommer hun ikke sig selv. Det er en vigtig proces for barnet at komme forbi sin ugidelighed eller kedsomhed, og selv igen gribe ud efter verden i legen. En dag træder den 6årige måske ud og er kaptajn på træskibet i børnehaven, og er den, der ansætter hele besætningen på tre, fire og fem år. Det er også en af de ting, den frie leg kan: man øver sig i at finde sit indre initiativ frem - selv.

Når barnet får lov at lege ustruktureret, og forvandlende sammen med sine kammerater, lærer de at bygge et socialt netværk ud fra *sig selv*, som noget, der kommer "indefra og

⁶ Tina Skaarup Blenstrup 01/06/2003 DCUM

ud". Hvis børn hele tiden styres af de voksne, og får at vide hvordan de skal opføre sig og hvad de skal lave, kommer læringen kun som noget, der kommer "udefra og ind". Og så bliver barnets handlinger noget, det får fortalt, og ikke noget, det på samme måde får oplevet indefra. En af de vigtige hjørnesteen i den frie leg er netop, at vi ønsker, at barnets indre kræfter udtrykker sig i det ydre, gennem den frie, spontane leg, og som jo bliver til sociale kompetencer.

Børn bevæger sig meget og med hele kroppen i den frie, ustyrede leg. De løber, ruller, kaster, falder, hopper, hinker, griber, bygger, osv. Børn med glade kroppe og som kan bruge den ubesværet i alle typer leg, har de bedste muligheder for at spille sammen med det miljø, det lever i. Ofte ser man også, at børn, som er mere motorisk usikre end resten af børnegruppen, risikerer at blive holdt udenfor legene, fordi evnen til samhandling svækkes. Det skaber en fundamental tryghed ved sin krop at kunne bruge den på en legende og ubesværet måde. Det så vigtige selvværd, samt troen på egne kompetencer, udvikles i høj grad ved hjælp af den frie, kropslige leg.

Legen er også et redskab for børn til at træde ind i livet, og det er et redskab for barnets omsorgspersoner til at betragte dets udvikling og trivsel: hvor er 5-årige Emma henne i livet? Hvordan har hun det? Kan hun lege med andre? Hvor skal jeg være brobygger? Hvis ikke barnet får lov virkelig at lege frit, er det faktisk langt sværere for den voksne at se hvordan barnet trives; børnenes leg afspejler hvor de står i deres alder, og vi ser barnets udvikling ske for øjnene af os, hvilket gør, at vi som pædagoger kan sætte ind og støtte lige præcis der, hvor det enkelte barn eller hele børnegruppen har behov. Hvis de voksne strukturerer alt for barnet igennem dagen vil du som pædagog ikke så meget få at vide, "hvordan har barnet det?" men snarere: "hvordan har jeg det selv med barnet?", fordi barnet ikke udfolder sig frit, men skal reagere på en aktivitet udtænkt og igangsat af dig.

Hvad er så den frie leg?

Fri leg er, hvor der er rigeligt med tid til, at barnet kan fordybe sig i den aktivitet som det via sine impulser er styret af eller har lyst til. Fordybelse kræver nemlig rigtig meget tid; den frie leg kan ikke overstås på blot en halv time. Fri leg for det lille barn kan konkret være, at det frit kan gå hen og tage en pind eller være i en sandkasse, kigge på en lille bille, sanse og betragte, eller gå ind og ud af den fysiske og sociale leg med de andre børn. I den frie leg arbejder barnet med sig selv, eller lever sig selv ud på et ubevidst plan: barnet efterligner gerne alt, hvad det oplever, og det er på denne måde, de indarbejder det lærte kropsligt og senere hen intellektuelt. Børn efterligner ikke kun hvad de ser lige her og nu, men også det de har set i går og i forgårs og for tre dage siden. Det er utrolig vigtigt at lade dette udfolde sig, og ikke forstyrre den vigtige leg ud fra en voksen mening om, hvor man gerne skal hen.

Den frie leg kan være en fri udlevelse af barnets oplevelse af en forunderlig og rig verden. Historien om Milo på knap 4 år i børnehaven Nøkken illustrerer, hvad den frie leg har af

potentiale: Milo har været vældig optaget af et æbletræ i haven; han har sanset og oplevet æblerne, der er blevet røde og smukke og fulde af saft, han har sanset de rådende æbler på jorden, der falder ned tæt ved stammen. Alle disse indtryk har samlet sig i det lille barn og flere til. Pludselig kommer han løbende hen til Helle i haven: "*Helle, Helle*", siger han, og viser sin åbne hånd frem: "Jeg har tre orme". Så kigger han op og ser igen på æbletræet. Så ser han på ormene igen, sætter sig ned på jorden og fortæller: "*Nu vil jeg plante et ormetræ.*" Så graver han et lille hul med hænderne, putter de tre orme ned, lægger jord ovenpå og klapper forsigtigt ovenpå det. Herefter løber han væk igen, videre i en ny leg hvor oplevelsen med ormetræet måske spiller med ind i hele hans legende oplevelse af den forunderlige og fantastiske verden, hvor alt er muligt.

Hvis ikke vi er opmærksomme på vigtigheden af at få lov at bevare dette kreative fantasisted hvor alt er muligt, ville en voksen måske hurtigt komme til at sige: "*Arh nej, man kan da slet ikke plante et ormetræ, orme lever jo nede i jorden, og deres rolle er at bearbejde mulden ved at...*" osv. Men hvorfor gør man nu det? I vores optik er det både større og rigere, at barnet lever i sin ubegrænsede fantasi med en uendelig vifte af muligheder: "*Jeg har regnorme! Hønsene elsker regnorme! Jeg vil da lave et regnormetræ!*" Milo bliver heller ikke skuffet over, at der ikke kommer et regnormetræ, fordi han har glemt det sekundet efter, idet han er gået i gang med noget nyt.

Men er det ikke at snyde børn hvis man ikke fortæller hvad der er sandt og falsk? Nej, det mener vi ikke. For børn ved godt, at de leger, og kender udmærket forskellen på fantasi og den ofte lidt kedeligere virkeligheds begrænsninger. Børn i en fælles leg siger jo også ofte i deres leg: "*Nu siger vi at du var... og jeg var... og vi var helt alene hjemme/midt ude på havet*", osv. Derfor kan vi tit opleve, hvis man som voksen blander sig, at de kigger på én som om de ville sige: "*Altså, hvorfor siger du det? Vi ved da godt, at det er leg!*" Børn er helt klar over grænsen mellem leg og virkelighed, lige såvel de kropsligt -intuitivt også er klar over, at de simpelthen bare *må* lege. Vores opgave som pædagoger her er ikke at stoppe barnet i dets utrolige forvandlingsevne. Det veltilpasse barn har naturligt tillid til verden og tro på sig selv og egne evner— og er det ikke en langt vigtigere læring for et lille barn, end de små tabeller og styret gruppearbejde?

Svagere børn skal styrkes i den frie leg

Det er blevet argumenteret, at fri leg kun er godt for de stærke børn, men ikke for de svagere. Stærke børn er måske nok dem, der sætter lege i gang, og det kan være svært for de mere socialt sårbare børn at få sig en rolle i legen. Men hvis de voksne er støttende og iagttagende omkring disse børns leg, kan det faktisk netop lykkes barnet *selv* at gå hen og få fundet sig en plads. Hvis vi voksne derimod aktivt blander os eller laver styrede aktiviteter for at undgå konflikter, kan vi risikere at understøtte barnets opfattelse af ikke at kunne selv. Ved, at vi er bevidst tilstede og *ser* barnet, så det føler sig støttet, kan barnet ofte selv, når tiden er moden, finde sine egne viljeskræfter til at gå hen og tage aktivt part i en god leg, eller selv sætte en grænse overfor f.eks. en drillende kammerat.

Den voksnes rolle er her at hjælpe barnet med at få bygget et godt fundament at stå på. Vi skal have tillid til børnene og til processen, så vi kan hjælpe dem med at finde sine egne redskaber til at 'få lov' at være der og få en plads i legen – og i livet.

Leg mellem flere børn kan betragtes som et orkester; der er ikke nogen solister, for ellers legede man alene. Der skal jo være nogen, der er hunden eller sælen, nogen der er storesøster og nogen der er mor og far. Derfor er det heller ikke blot et spørgsmål om det nu er "den stærke og den svage", der leger *ulige* sammen: et andet perspektiv kunne jo være, at børnene fordeler vigtige og helt naturlige roller alt efter evne og udviklingstrin: det kan være den 3årige, der så gerne vil lege med de store piger, der allernådigst får lov at være hunden, og de 6årige der tager de vigtige roller *mor* og *far*, og som styrer og dominerer legen. Men den 3årige lærer jo at indgå i det sociale på sine egne præmisser, og lærer af de større børn, hvordan man er social, men også hvordan man klarer sig som den man er i fællesskabet.

Åndedrættets grundlæggende rytme

Man kan sige, at betegnelsen *fri leg* måske ikke er helt rammende, og måske ligger kimen til Antorinis alt for hurtige slutning om, at den frie leg skal afskaffes også her. *Fri leg* er netop ikke uhæmmet, kaotisk leg, hvor alt er tilladt, og hvor de voksne ikke er opmærksomme eller engagerede. Fri leg i vores børnehaver foregår altid inden for nogle meget trygge og faste rammer, som de voksne pædagoger har opbygget. Vi skaber meget bevidst et roligt, trygt og levende miljø, bl.a. ved, at de voksne er i gang med meningsfuldt og for det meste husligt arbejde; vi oplever meget tydeligt, at vi gennem dette arbejde inspirerer børnene meget i deres frie leg.

I Rudolf Steiners børnehaver som vores, har man struktureret en genkendelig opbygning af hverdagen i ugens løb, så barnet ved, hvornår noget foregår. Og hverdagen har vi bygget op på det, vi kalder *indånding* og *udånding*. *Indånding* er perioder, hvor barnet koncentrerer sig. Disse perioder er ofte meget korte; de kan vare mellem 10 -15 minutter, og maksimum en halv time. Det kan for det lille barn f.eks. være måltidet; det kan være at male; det kan være sanglege; det kan være at sidde musestille og høre et fortalt eventyr; eller enhver anden tænkelig styret aktivitet. *Indåndingen* er der, hvor den voksne strukturerer aktiviteten, og med krop og handling fortæller barnet: "nu gør vi sådan".

Udåndingen er den frie leg, og for det lille 1-3årige barn er middagsluren også en dejlig udånding: det er her, hvor barnet 'slippes' lidt af den voksne, og det får lov at være sig selv. Denne fase kan vare meget længere end indåndingen; det kan være fra 45 min til måske 2,5 timer, afhængigt af hvornår på dagen det er, hvilke børn det er, hvad rammerne er, osv.

Rammer indrammer legens univers

En vigtig forudsætning for, at barnet virkelig kan fordybe sig i legen i børnehaven i længere tid, er, at den voksne formår at være til stede på en måde, der er synlig og tryghedsskabende, og samtidig giver dem frihed til at fordybe sig i deres egne lege. Vores erfaring er, at vi opnår dette ved at være engageret i synligt og reelt arbejde omkring børnene. Mange forældre kender godt situationen, hvor et større arbejde skal gøres derhjemme; det kan være en grundig hovedrengøring, eller en væg, der skal mures op, en seng der skal bygges o.lign. Tit kan man opleve, at barnet nyder al aktiviteten, hvis de voksne gør det, og uanset om barnet hjælper til eller ej. Barnets legekræfter næres af, at den voksne står i centrum og er engageret i det, hun eller han gør, og barnets oplevelse er ofte, at her kan jeg være tryk. Jeg kan frit gå ind i fantasiens og legens verden, og jeg ved, at lige der er den voksne, der passer på mig. Den voksne kan også meget let være autentisk til stede, hvis det man foretager sig reelt giver mening og er til gavn. I vores børnehaver sigter vi mod hele tiden at være i gang med et reelt stykke arbejde i et roligt flow, samtidig med, at vi selvfølgelig er fuldt tilstede for børnene, og iagttager hvad der sker.

At bage

I Rudolf Steiner børnehaver har vi daglige, rytmiske gøremål, som f.eks. i børnehaven og vuggestuen Børneøen Bonsai, hvor der bages hver dag. Bagningen i sin helhed er en længere proces, fordi det inkluderer al forberedelsen, hvor vi f.eks. først selv maler kornet, herefter selve bagningen, samt processen efter brødet er kommet i ovnen, hvor man skurer bordet, vasker skålen op, duften spreder sig, man ser til brødet i ovnen, osv. Til sidst tager man det så ud til køling, og endelig spiser man det. Ved at turde være til stede i alle dele af processen, bliver bagningen ikke noget, der skal overstås, men noget, der nydes. Der er et forløb, som alle har været til stede i, nogle konkret engagerede, og andre måske i periferien af al aktiviteten. Det er en rar, opbyggende stemning, når der bages; det er en arbejdsom ro, der gentager sig hver gang vi bager, og vi kan mærke, at det smitter af på børnenes leg. Processen er let forståelig og giver umiddelbart mening, og behøver ingen intellektuel forklaring; man behøver f.eks. heller ikke at forklare en opvask, fordi den giver sig selv. Derfor behøver børn heller ikke at forholde sig til aktiviteten med en masse spørgsmål, men kan blot opleve og leve i den, og suge til sig gennem sanserne, der nærer barnets følelsesmæssige oplevelsesrum.

Natur, natur, natur

Hvor leger børn da bedst? Vores erfaring siger os ganske tydeligt, at legen udfolder sig allerbedst i naturen. Mange Rudolf Steiner børnehaver har haver i børnehaverne i stedet for legepladser, da dette indbyder til naturligt og meningsfuldt arbejde for de voksne, som børnene leger i periferien af eller deltager i. Det er svært at lave noget meningsfuldt på en almindelig legeplads som voksen. Men i en have er det langt nemmere at være i gang med noget; at tage en kost og feje den lille sti; at plante noget; at beskære grene, at samle æbler, fodre høns, osv. Dette er jo en naturlig del af livet i en frodig have; vi er i gang med

selve livet i haven. Haven er meget mere ujævn og foranderlig end en legeplads, og slet ikke så fastlåst som en legeplads med f.eks. rutchebane og gyngestativ er det.

Børnene kan også lettere være med til at forvandle noget i en have; de kan grave, lave dæmninger i regnvejr, lave sneglevæddeløb i græsset, samle grene til huler for de små insekter, osv. I Kvistgård Børnehave havde nogle store børn lavet en Bukkebrusebro af nogle brædder. På en fælles arbejdsdag nogen tid efter lavede nogle forældre den så om til en rigtig og sikker bro. Broen er velfungerende i dag, og nu er der masser af farlige trolde og modige bukkebruser, der leger på broen hver dag.

Haven er et særligt lille univers i sig selv, og dette kan der skrives meget mere om.⁷ Men mange børnehaver i Danmark har jo legepladser i stedet for haver, og mange børnehaver i de større byer har måske ikke engang en legeplads, men er forvist til den nærmeste offentlige legeplads. Samtidig ved vi i dag, at alt for mange børn bruger naturen mindre og mindre.⁸ Så hvad gør man, hvis man ikke har naturen lige uden for børnehavedøren?

Det heldige svar er, at der f.eks. i København ikke må være længere end 15 min. gang til et stykke natur, uanset hvor man er i byen. I mange Rudolf Steiner børnehaver går vi tur hver eneste dag til et lokalt stykke natur. Vi gør det til et fast ritual at gå tur hver dag, og på den måde bliver det ikke 'kedeligt' at skulle gå; det bliver jo bare sådan det er at gå i børnehave! Det er også vigtigt, at vi voksne i dag får større opmærksomhed på gangens store betydning. Mange børn sidder i dag meget i biler, på cykler, i klapvogne osv., og får derfor ofte ikke den naturlige bevægelse, som børn fik før i tiden. Men kroppene behøver den stadig. Derfor mener vi også, at man i de fleste børnehaver med held kan skabe rigtig meget bevægelse; og netop gangen er så ligetil at få skabt, og samtidig så vigtig, fordi den får os 'ned' i vores kroppe, og skaber den nødvendige krydsforbindelse mellem vores hjernehalvdele. Og så kan gåturen jo nemt gøres herlig med årstidens sange, og måske med fripas til at løbe hen til aftalte mellemposter, så turen ikke skal klares stift to og to i hånd hele vejen, når der nu er så meget krudt og løbeglæde i de små kroppe.

Rytme og fri leg hånd i hånd

Rytmen, eller åndedrættet, som vi lever i, er en fremstrakt hånd for os voksne, fordi vi oplever at blive 'båret' med. Vi skal ikke diskutere hver eneste dag, hvorvidt det en god idé at gå i skoven, eller hvornår vi skal male: vi *ved*, at "I dag er det maledag", og det har alle

⁷ Læs f.eks. "I haven er leg læring"; Forlaget ISIS (2012) af Helle Heckmann

⁸ Børn er kun halvt så meget ude i naturen, som deres bedsteforældre var i deres barndom og også markant mindre, end deres egne forældre var, da de selv var 5-12 år gamle. Udviklingen går den gale vej ifølge en nyere Gallupundersøgelse, som Danmarks Naturfredningsforening har lavet sammen med Friluftsrådet. Kun 23 procent af de 5-12årige er dagligt ude for at bruge eller lege i naturen, i 2006 var det 29 %. 59 procent af bedsteforældrene var i naturen hver dag og 42 procent af børnenes forældre, da de var børn. Ca. hver tredje af nutidens børn er kun i naturen et par gange om ugen og kun i sommerhalvåret. "Børn, der har et aktivt udeliv, bliver både sundere, klogere, gladere og mere kreative. At komme ud i naturen er en vigtig og naturlig del af en sund opvækst" siger Ole Laursen, leder af arbejdet med børn, skoler og familier hos Danmarks Naturfredningsforening.

de voksne på rygmarven. Vi bruger derimod personalemøder og pædagogiske udviklingsdage til at diskutere rytmen og indholdet i dagene.

Uden en fast rytme bliver det mere op til den enkelte voksne at sætte ting i gang, at bruge sig selv, sin personlighed og sine egne kompetencer/interesser i kontakten med børnene. Uden en fælles rytme man kan glide ind i, skal man i højere grad som voksen genopfinde sig selv og sin pædagogik hver dag og hver uge. Men dette kan betyde, at barnet skal bruge mange kræfter på at finde ud af: *"hvem er den voksne - hvad gælder hos hende/ham?"* Med rytmen som bærende kraft igennem dagen får barnet derimod lov til at komme ned i et meget vigtigere og dybere spørgsmål: *"Hvem er jeg?"* Så hvis vi taler *læring*, er det for os at skabe så meget tryghed og forudsigelighed som muligt i børnenes liv.

Hvis vi havde børnehaver, hvor der kun var fri leg, ville der komme mange konflikter og stor forvirring blandt børn og voksne, og derfor er rytmen så essentiel for os. I børnehaver, som den førnævnte i Gentofte, hvor de har en hel række af styrede aktiviteter hver dag, ved de voksne jo også godt hvad de skal, og de har også faste rytmer. Men vores oprigtige indvending er dog, at vi mener, at det er at gøre vold på barnets kræfter, hvis de styrede aktiviteter fylder størstedelen af dagen. Og hvis vi bliver ved åndedrættet, mener vi faktisk at det er decideret skadeligt for børnene, hvis de kun 'ånder ind', og ikke får udåndingen, pausen, gennem rigelig tid til den ægte, frie leg, hvor selve livet udforskes, udleves og udvikles.